

Prof. dr Mladen KOVAČEVIĆ

PROBLEMI EKONOMSKIH ODNOSA SA INOSTRANSTVOM

Jugoslavija je, nakon uvođenja samoupravljanja i prevazilaženja teškoća u kojima se našla zbog prekida ekonomskih odnosa sa zemljama istočne Evrope počela ostvarivati vrlo dinamičan privredni rast i razvoj. Od 1952. pa sve do sredine 60-ih godina ona se nalazila pri samom vrhu rang liste zemalja sa najdinamičnijim privrednim rastom. Tako je prosečna stopa rasta društvenog proizvoda u periodu 1953—1965. god. iznosila 7,5%, a prosečna stopa rasta društvenog proizvoda po stanovniku, koja se najčešće uzima kao sintetički indikator privredne razvijenosti, iznosila je u isto vreme 6,3%.

Dinamičan privredni razvoj bio je praćen, ali istovremeno i omogućavan, dinamičnim rastom spoljnotrgovinske razmene. Tako je u 1965. godini fizički obim izvoza bio 4, a uvoz 2,6 puta veći nego u 1953. godini. Prosečna stopa rasta fizičkog obima izvoza iznosila je u ovom periodu 12,3%, a uvoza 8,3%. U tom periodu jugoslovenski izvoz robe imao je znatno dinamičniji rast od rasta svetskog izvoza. Tako je u periodu 1953—1965. godine prosečna stopa nominalnog rasta izvoza Jugoslavije iznosila 15,9%, a svetskog izvoza 7,0%. Samim tim, učešće jugoslovenskih proizvoda u svetskom izvozu se povećalo sa 0,22%, koliko je iznosilo 1953. godine, na 0,55% u 1965. godini.

Bitno se izmenila i struktura jugoslovenskog robnog izvoza tako da se učešće neobrađenih proizvoda smanjilo sa 50,5%, koliko je iznosilo 1952, na samo 12,5% u 1965. godini, dok se istovremeno učešće proizvoda visoke faze finalizacije povećalo sa 6,7% na 51,2%.

S obzirom da su uvoz i izvoz rasli brže od društvenog proizvoda, izvozni, uvozni i ukupni spoljnotrgovinski koeficijenti¹ su dinamično rasli, što ukazuju podaci iz tabele br. 1.

¹ Izvozne i uvozne koeficijente dobili smo tako što smo vrednost uvoza i izvoza industrijskih i poljoprivrednih proizvoda u unutrašnjim cenama iz

Tabela 1.

Izvozni, uvozni i ukupni spoljnotrgovinski koeficijenti Jugoslavije u periodu 1953—1965. godine

— cene 1972. god. —

Godina	Izvozni koeficijenti	Uvozni koeficijenti	Ukupni spoljnotrgovinski koefic.
1953.	9,18	18,73	27,90
1954.	11,27	15,82	27,09
1955.	9,67	17,22	26,89
1960.	13,96	22,48	36,44
1962.	14,67	21,07	35,74
1963.	14,80	22,00	36,80
1964.	14,05	23,45	37,50
1965.	15,54	20,19	35,73

Izvor: Izračunato na osnovu podataka iz SGJ i »Međusobnih odnosa privrednih delatnosti Jugoslavije za 1972. god.«

Kao što se iz podataka tab. br. 1 vidi, u prve tri godine (1953—1955) izvozni koeficijenti su se kretali između 11,27⁰/₀ i 9,18⁰/₀, u poslednje četiri godine oni su bili znatno viši, tako da se njihove veličine kreću od 14,05 do 15,54⁰/₀. Takođe se vidi da je izvozni koeficijent 1965. godine bio za 69,2⁰/₀ veći nego 1953.

Zbog izuzetno nepovoljnih klimatskih uslova u 1952. godini, uvoz je u 1953. god. bio relativno visok, pa je i uvozni koeficijent u toj godini takođe bio za to vreme visok. Međutim, u normalnijim uslovima u naredne dve godine on je bio smanjen i kretao se od 15,82⁰/₀ do 17,22⁰/₀. U narednim godinama ispoljavala se tendencija rasta uvoznog koeficijenta, pa se u poslednje četiri godine ovog perioda uvozni koeficijent kretao od 20,19⁰/₀ do 23,45⁰/₀, što je osetno više nego u periodu 1953—1955. godina.

Samim tim i ukupni spoljnotrgovinski koeficijenti su znatno porasli. Tako su se u periodu 1953—1956. njihove veličine kretale od 26,89⁰/₀ do 27,09⁰/₀, a u periodu 1963—1965. god. od 35,73⁰/₀, do 37,50⁰/₀.

Brojnim empirijskim istraživanjima je utvrđeno da su izvozni, uvozni i ukupni spoljnotrgovinski koeficijenti u negativnoj korelaciji sa veličinom zemlje, a u pozitivnoj sa nivoom razvijenosti, ali i da na njihovu veličinu za svaku konkretnu zemlju utiče i niz specifičnih faktora.² U takvoj statističkoj analizi stručnjaka Ujedinjenih nacija za period 1963—1967, pokazalo se da je Jugoslavija imala ve-

1972. godine, datim u input-output tabelama te godine, množili sa indeksima fizičkog obima (1972=1,00) i tako dobijene veličine delili sa društvenim proizvodom (cene 1972. god.) za odgovarajuće godine.

² Pregled tih istraživanja daje se u članku Gordane Kovačević: »Teorijsko-empirijska istraživanja zavisnosti privrede od spoljne trgovine«, *Međunarodni problemi*, br. 2/1973.

će i izvozne i uvozne koeficijente nego što je bilo normalno s obzirom na njen tadašnji nivo razvijenosti i njenu tadašnju veličinu izraženu brojem stanovnika.³

Vrlo dinamičan rast jugoslovenskog izvoza u periodu 1952—1965. godine ostvaren je zahvaljujući dinamičnijem rastu jugoslovenske od svetske proizvodnje, ali i zahvaljujući povećanju konkurentnosti jugoslovenskih izvoznih proizvoda. Tako je jednom posebnom statističkom metodologijom utvrđeno da je Jugoslavija u periodu 1961—1965. god. ostvarila čak 58,8% više izvoza nego što bi porast njenog izvoza iznosio da je pratila rast svetskog uvoza, odnosno da je zadržala isto učešće svojih proizvoda u svetskom uvozu u 1965. godini kao što je ono iznosilo u 1961. godini.⁴

I pored impresivnih ostvarenja u razvoju, industrijalizaciji i izvozu, početkom 60-ih godina u Jugoslaviji počinje da raste saznanje da je nužno preći sa ekstenzivnog na intenzivni razvoj, pa je u skladu sa tim, sredinom 1965. godine izvršena privredna reforma. Među najvažnijim ciljevima privredne reforme bili su i sledeći: 1. intenzivnije uključivanje u međunarodnu podelu rada, 2. uspostavljanje realnog kursa dinara i liberalizacija ekonomskih odnosa sa inostranstvom kao jedan od preduslova za obezbeđenje konvertibilnosti dinara, 3. promene relativnih cena i njihovo približavanje odnosima cena na svetskom tržištu.

Ovi, kao i drugi bitni ciljevi reforme,⁵ trebalo je da direktno ili indirektno povećaju stepen uključenosti naše privrede u međunarodne privredne tokove kao bitne pretpostavke kvaliteta razvoja.

Iako su osnovni ciljevi privredne reforme bili ekonomski zdravi, operacionalizacija sistemskih rešenja, koja su trebala da omoguće njihovu realizaciju, nije bila uspešna. Naprotiv, bila je vrlo neuspešna i kao posledica toga nukleus problema ekonomskih odnosa Jugoslavije sa inostranstvom, koji se ispoljava u osetnom usporavanju dinamike rasta robnog izvoza, javlja se u prvim godinama posle reforme.

Jugoslavija je u periodu 1953—1960, pa i u periodu 1955—1960. god., ostvarila izuzetno visoku prosečnu stopu rasta izvoza koja je višestruko prevazilazila stopu rasta svetskog izvoza i uvoza. Nije bilo moguće nastaviti sa tako dinamičnim porastom izvoza, ali je bilo realno očekivati da će jugoslovenski izvoz, s obzirom da se jugoslovenska privreda dinamičnije razvijala od svetske, rasti brže od svetskog izvoza. Do toga je i došlo u periodu 1960—1965. godine.

³ »Trade Dependence in European Countries«, *Economic Bulletin for Europe*, Vol. 21. № 1, 1970.

⁴ Ch. Chittle: »Yugoslavia under the Workers Selfmanagement System, Growth and Structural Change in the External Sector« *Working paper*, № 28., Institut für Weltwirtschaft an der Universität, Kiel 1975.

⁵ Među njima su: 1. stabilizacija opšteg nivoa cena i vrednosti dinara kao i eliminisanje inflacionih žarišta, 2. povećanje efikasnosti privređivanja, 3. povećanje produktivnosti rada uz sistematsko prelaženje sa ekstenzivnog na intenzivni način privređivanja, 4. izmena privredne strukture, tj. postepeno otklanjanje strukturnih disproporcija u privredi i dr.

Ali nakon završetka tog perioda dolazi do dva neočekivana neprijatna fenomena: 1. i pored bržeg rasta jugoslovenske privrede od svetske, jugoslovenski izvoz raste sporije od svetskog izvoza i 2. suprotno empirijski otkrivenoj zakonitosti da sa nivoom razvijenosti raste kvantitativni odnos izvoza prema društvenom proizvodu, u Jugoslaviji izvozni koeficijenti imaju tendenciju pada.

Zaostajanje dinamike jugoslovenskog izvoza za dinamikom svetskog izvoza naročito je ispoljeno u periodu 1965—1970. god., a nešto manjim intenzitetom je nastavljeno i u narednom petogodištu, što se vidi iz tabele br. 2.

Tabela 2.
Prosečne stope rasta svetskog i jugoslovenskog izvoza u periodu 1955—1975. god.

Period	Prosečne stope rasta svetskog izvoza		Prosečne stope rasta jugoslovenskog izvoza	
	nominalne	realne	nominalne	realne
1955—1960.	6,2	5,8	17,1	16,2
1960—1965.	7,8	6,8	14,0	9,4
1965—1970.	11,1	9,1	9,0	9,4
1970—1975.	23,1	5,6	19,4	4,9

Izvori: IMF Survey, December 13, 1982, a za Jugoslaviju izračunato na osnovu podataka datih u Statističkim godišnjacima Jugoslavije.

Kao što se iz podataka tab. 2. vidi, u periodu 1955—1960. prosečna stopa realnog rasta jugoslovenskog izvoza bila je za 179⁰%, a u periodu 1960—65. godine za 38⁰% veća od prosečne stope rasta svetskog izvoza. Suprotno tome, u periodu 1965—1970. stopa rasta jugoslovenskog izvoza bila čak za 35,2⁰%, a u periodu 1970—1975. god. za 12,5⁰% niža od stope rasta svetskog izvoza. Slična slika se dobija i kada se porede nominalne stope rasta. Samim tim, umesto ranije ispoljenog trenda dinamičnog povećanja udela jugoslovenskih proizvoda u svetskom izvozu, od sredine 60-ih godina ispoljava se suprotna tendencija. Tako se učešće jugoslovenskog izvoza u svetskom smanjilo sa 0,55⁰%, koliko je iznosilo 1965. godine, na 0,51⁰% u 1970. godini, odnosno na 0,45⁰% u 1975. godini.

Za razliku od perioda 1961—1965. godine, specijalnom statističkom metodologijom utvrđeno je da je Jugoslavija u periodu 1965—1972. godine ostvarila za 15,4⁰% manji porast izvoza nego što bi on iznosio da je ona zadržala isto učešće u svetskom uvozu kao što je ono iznosilo u 1965. godini.⁶ Od tih 15,4 indeksna poena gubitaka izvoza, 8,7 su posledica nepovoljne regionalne usmerenosti njenog izvoza, 3,9 nepovoljne strukture izvoza sa stanovišta tražnje na svetskom tržištu, a 2,8 pada konkurentnosti njenog izvoza.

⁶ Ch. Chittle, Ibidem.

Stručnjaci Međunarodne banke za obnovu i razvoj su primenom prethodno spomenute statističke metodologije utvrdili da je Jugoslavija u periodu 1965—1970. god. ostvarila čak za 32% manji porast izvoza nego što bi on bio da je ona u 1970. god. zadržala isto učešće u svetskom izvozu kao što je imala u 1965. godini, tj. da je pratila tempo svetskog izvoza.⁷ U toj analizi se pokazalo da je najveći deo gubitka tog potencijalnog izvoza (od 25 čak 19 procentnih poena) došlo zbog nepovoljne regionalne usmerenosti jugoslovenskog izvoza, jer je uvozna tražnja u zemljama u koje Jugoslavija najviše izvozi bila manja od prosečnog porasta svetskog uvoza u celini. Pored toga, Jugoslavija je izgubila pet indeksna poena potencijalnog izvoza u periodu 1965—1974. god. po osnovu nepovoljne strukture izvoza, a 8,4 indeksnih poena po osnovu pada konkurentnosti izvoza. U istoj analizi pokazano je da je u periodu 1970—1974. god. Jugoslavija ostvarila manji porast izvoza čak za 32% u odnosu na onaj obim izvoza koji bi bio ostvaren da je ona u 1974. god. zadržala isto učešće u svetskom uvozu kao što ga je imala u 1970. godini. Međutim, u ovom periodu najveći deo gubitka potencijalnog izvoza nastao je zbog nepovoljne strukture jugoslovenskog izvoza (od 32 čak 22 procentna poena). Uz to, mali deo gubitaka nastao je zbog nepovoljne regionalne usmerenosti (2 indeksna poena) a veći deo zbog pada konkurentnosti izvoza (8 indeksnih poena).⁸ Na osnovu ovih podataka može se izvući zaključak da je jugoslovenska privreda svoj rast, koji je i u ovom periodu bio dinamičniji od rasta svetske privrede, zasnivala na sve većoj usmerenosti na domaće tržište, što je delom i posledica dokazanog pada konkurentnosti njenog izvoza.

Sve veća orijentacija jugoslovenske privrede na domaće tržište i postepeno povlačenje sa svetskog tržišta, pre svega tržišta razvijenih zemalja, jasno se pokazuje i kroz ispoljenu stagnaciju pa i pad izvoznih koeficijenata, do čega je došlo u ovom periodu, a što je suprotno empirijski otkrivenoj zakonitosti njihovog rasta u procesu privrednog razvoja ogromne većine zemalja.

Kao što se vidi, samo u 1972. i 1973. godini učešće izvoza u društvenom proizvodu je osetnije povećano, što je posledica dve devalvacije dinara iz tog perioda. Takođe se primećuje da je izvozni koeficijent u 1975. godini bio, sem 1971. godine, najniži u datom nizu godina. Pad izvoznog koeficijenta u 1975. godini je nastao zbog realnog smanjenja izvoza u toj godini od 2%, što je bilo prvo smanjenje izvoza od 1955. godine.

Za razliku od izvoza i izvoznih koeficijenata, uvoz robe i uvozni koeficijenti su nastavili tendenciju dinamičnog rasta zaključno sa 1974. godinom. Tako je u periodu 1965—1974. god. robni uvoz Jugoslavije rastao po prosečnoj stopi od 11,4%, što je osetno više od

⁷ IBRD, *Yugoslavia Self-Management Socialism and the Challenges of Development*, 1978.

⁸ Ibid, str. 224.

Tabela 3.

Izvozni koeficijenti Jugoslavije u periodu 1966—1975. (na bazi cena 1972. god.)

Godina	Izvozni koeficijent
1965.	15,54
1966.	15,58
1967.	15,69
1968.	15,57
1969.	15,80
1970.	15,72
1971.	14,89
1972.	16,81
1973.	16,98
1974.	15,94
1975.	15,09

Izvor: Izračunato na osnovu podataka iz »Međusobnih odnosa privrednih delatnosti Jugoslavije« za 1972. godinu i Statističkih godišnjaka Jugoslavije.

odgovarajućeg rasta svetskog uvoza⁹ i rasta društvenog proizvoda koji je u tom periodu imao prosečnu stopu od 6,4%. Samim tim, uvozni koeficijenti su dinamično rasli u ovom periodu. Tako je uvozni koeficijent, dobijen na bazi cena 1972. god., porastao sa 22,84% u 1966. godini, na 30,18% u 1973. god. i 31,18% u 1974. godini. S obzirom da su uvozne cene, naročito u 1974. godini značajno rasle¹⁰ uvozni koeficijent dobijen na bazi tekućih cena je još impresivnije porastao tako da je u 1966. god. iznosio 21,54% a u 1974. god. čak 36,00%. Ukupan sadržaj uvoza u finalnoj potrošnji Jugoslavije povećao se sa 18,2%, koliko je iznosio u 1966. god. na 26,5% u 1974. godini.¹¹ U isto vreme, sadržaj uvoznog reproduktionog materijala u finalnoj potrošnji se povećao sa 9,4% na 18,2%. Sadržaj uvoznog reproduktionog materijala u izvozu se povećao sa 15,3%, koliko je iznosio u 1966. god. na 21,5% u 1974.¹² godini. Tako je izvoz, s jedne strane, sve usporenijom dinamikom rastao a, s druge strane, sve većim sadržajem uvoznog reproduktionog materijala po dva osnova doprinomio rastu trgovinskog deficita. I izuzetno dinamičan rast uvoza, kako realno, tako još više nominalno, bitno je uticao na rast trgovinskog deficita koji je u 1974. godini dostigao za to vreme rekordan nivo od 3,7 milijardi

⁹ Prema podacima Međunarodnog monetarnog fonda, obim svetskog uvoza u periodu 1965—1975. god. imao je prosečnu stopu rasta od 7,2% (IMF Survey 13. XII 1982), a fizički obim jugoslovenskog uvoza prosečnu stopu od 10,0%.

¹⁰ U 1974. god. uvozne cene su porasle čak za 46%.

¹¹ Gordana Kovačević: »Tendencija u razvoju spoljnotrgovinske usmerenosti Jugoslavije«, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1981, str. 155.

¹² Ibid, str. 154 i 155.

dinara, što je bilo 2,24 puta više od prethodnog rekorda ostvarenog 1973. godine.

Osetno povećanje uvozne zavisnosti i usporavanje dinamike rasta robnog izvoza i smanjenje njegovog udela u proizvodnji, nisu sve do 1974. godine zabrinjavali nosioce ekonomske politike, jer je nerobni devizni priliv vrlo dinamično rastao, tako da je suficit u nerobnoj razmeni u 1972. i 1973. godini bio čak i veći od trgovinskog deficita, pa je samim tim Jugoslavija u te dve godine imala pozitivne platne bilanse: u 1972. god. 419 mil. dolara, a u 1973. god. 485 mil. dolara.¹³

Međutim, izbijanjem energetske krize krajem 1973. i početkom 1974. godine i pojavom recesije u razvijenim zemljama tržišne privrede, problem ekonomskih odnosa Jugoslavije sa inostranstvom postaje vrlo ozbiljan. Bum cena sirovina, naročito energetskih, uz izražen rast kvantuma uvoza, imao je za posledicu porast vrednosti uvoza robe u 1974. god. za čitavih 66,7⁰/. S druge strane, fizički obim izvoza robe u 1974. god. je povećan za samo 1,1⁰/. Pored toga, izvozne cene su za čitavih 14 indeksnih poena manje porasle od uvoznih,¹⁴ pa je vrednost izvoza u 1974. god. povećana za 33,4⁰/, što je osetno manje od porasta uvoza robe. Za razliku od prethodne dve godine, zbog recesije u svetskoj privredi, u 1974. god. nerobni devizni priliv je osetno manje povećan: nominalno za oko 24⁰/, a realno za oko 6,5⁰/, dok je u prethodnoj godini povećanje iznosilo 30⁰/, odnosno 17,7⁰% respektivno.¹⁵ Zbog svega toga deficit platnog bilansa Jugoslavije u 1974. godini je dostigao za tadašnje uslove enormno visok nivo od 1,2 milijarde dolara. Tada se Jugoslavija odlučuje za strategiju forsiranja izvoza i ograničavanje i supstituciju uvoza. Međutim, sem 1976. godine (sticajem trenutnih okolnosti na domaćem i svetskom tržištu¹⁶), ona nije ispoljila sposobnost realizacije dinamičnog rasta izvoza roba i nerobnog deviznog priliva. Zbog izražene recesije u svetskoj privredi i problema internog karaktera, dinamika nerobnog deviznog priliva nastavila je tendenciju usporenog rasta, a u 1977. i 1978. god. nerobni devizni priliv je realno smanjen. Pored toga, robni izvoz je nastavio tendenciju usporenog rasta a u 1977. i 1978. došlo je ponovo do realnog smanjenja robnog izvoza: u 1977. god. za 4,7⁰/, u 1978. god. za 1,0⁰/, a u 1979. godini on je ostao na nivou prethodne godine. Dok smo realno smanjenje izvoza u 1975. godini mogli objašnjavati nepovoljnim eksternim

¹³ Godišnji izveštaj Narodne banke Jugoslavije za 1974. godinu.

¹⁴ Izvozne cene su u 1974. god. porasle za 32⁰% a uvozne za 46⁰%.

¹⁵ Savezni zavod za društveno planiranje, »Osnovni indikatori razvoja od 1971. do 1980...«, Beograd, 15. decembar 1980, str. 47, 72 i 73.

¹⁶ Objašnjavajući trenutne specifičnosti koje su doprinele visokom rastu izvoza i suficitu platnog bilansa Jugoslavije u 1976 god., zaključili smo sledeće: »...ne bi se trebalo iznenaditi ako u 1977. godini Jugoslavija zabeleži rekordan trgovinski deficit, a ne treba isključiti ni mogućnost rekordnog deficita platnog bilansa. Značajniji preokret na planu trgovinskog bilansa ne može se očekivati ni u 1978. godini pa ni u godinama koje neposredno slede« (»Aktuelni problemi spoljnotrgovinske razmene Jugoslavije«, *Ekonomski misao*, br. 2. 1977, str. 19).

uslovima u kojima je zabeležen pad svetskog izvoza, tim faktorom nikako ne bismo mogli objasniti pad i stagnaciju izvoza u 1977, 1978. i 1979. godini jer je svetski izvoz u tim godinama porastao za 4,5%, 5,5% i 5,5% respektivno.¹⁷ Tako se nastavila tendencija pada učešća jugoslovenskog izvoza u svetskom izvozu i u 1979. godini ono iznosi samo 0,42%.

Izvoznici Jugoslavije takođe su nastavili tendenciju pada, pa je u 1979. godini ovaj koeficijent iznosio samo 13,30%, što je na nivou njegove veličine iz 1960. i 1961. godine. Kada se ima u vidu da je u periodu 1960—1979. god. društveni proizvod Jugoslavije porastao za 3,14 puta, a društveni proizvod po stanovniku 2,6 puta, postaje jasno koliko je stepen usmerenosti jugoslovenske privrede na realizaciju na stranom tržištu u periodu 1965—1979. god. bio u ogromnom neskladu sa prethodno istaknutom empirijski utvrđenom zakonitošću povećanja izvoznih koeficijenata, koja prati privredni razvoj.

Zbog nezadovoljavajućeg nivoa izvoza i deviznog priliva, Jugoslavija je bila prinuđena da rigorozno ograničava uvoz, pa je on u 1975. i 1976. godini realno smanjivan. Kao posledica tog smanjivanja, došlo je do znatnog obaranja stopa rasta društvenog proizvoda u 1975. na 3,6, a u 1976. godini na 3,9%, dok je u 1974. godini porast iznosio čak 8,5%. U 1977. ponovo se popuštaju ventili za uvoz koji je realno porastao za 14,0%, što je uz pad izvoza robe i usluga, rezultiralo u novom rekordu trgovinskog deficita koji je dostigao 4,38 milijardi dolara, i rekordnom platnom deficitu od milijardu pet stotina osamdeset dva miliona dolara. Zbog nemoći da se izvoz poveća u zadovoljavajućem tempu, u 1978. godini ponovo se robni uvoz smanjuje — za oko 1% da bi u 1979. godini u cilju očuvanja visoke stope rasta društvenog proizvoda, ali i zbog vrlo slabe društvene kontrole korišćenja inostranih kredita, ponovo došlo do njegovog osetnog povećanja preko 18%. Pošto su u 1979. godini i uvozne cene, pre svega zbog porasta cene nafte, ponovo značajno porasle (za oko 19%), vrednost robnog uvoza je u toj godini povećana čak za 40%. Kako to povećanje uvoza nije imalo pokriće u izvozu robe i ukupnom deviznom prilivu, u 1979. godini se ostvaruje enorman deficit u trgovinskoj razmeni od 7,2 milijarde dolara, a takođe i enorman deficit platnog bilansa od 3,66 milijardi dolara.¹⁸ Pre svega zbog tog ogromnog povećanja platnog deficita, ali i zbog neodgovornosti republika i pokrajina i privrednih subjekata, dug prema inostranstvu je u toj godini povećan za 3,12 milijarde dolara i krajem godine ukupan bruto dug dostigao je iznos od 14,95 milijardi dolara, a neto zaduženje je povećano za 3,0 milijardi dolara i dostiglo je krajem godine 13,7 milijardi dolara.¹⁹ Koliko su to visoke cifre

¹⁷ GATT, International Trade 1981/82.

¹⁸ »Razvoj Jugoslavije 1947—1981«, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1982, str. 126.

¹⁹ Ibid., str. 141.

postaje jasnije ako se zna da je krajem 1975. godine bruto dug iznosio 6,58 a neto dug prema inostranstvu 5,80 milijardi dolara.

Zbog visine duga i povećanja kamatnih stopa na svetskom finansijskom tržištu, suma kamata koju je Jugoslavija platila inostranstvu u 1979. godini povećana je u odnosu na 1978. godinu za 269% i dostigla je milijardu i 223 miliona dolara.²⁰ Stepem zaduženosti (odnos otplata i kamate prema deviznom prilivu) povećan je u 1979. godini na 21%, a prema konvertibilnom području na 24%, dok su odgovarajuće veličine za 1976. godinu iznosile 14%, odnosno 17% respektivno.²¹ Ako se uključe i obaveze otplate i kamata po osnovu kratkoročnih kredita, ukupan stepen zaduženosti u 1979. god. iznosi 24%, a prema konvertibilnom području 28%.²² Ako se iz deviznog priliva isključe doznake naših radnika zaposlenih u inostranstvu, stepen zaduženosti se povećava na 35% odnosno 43% respektivno.²³ Iz ovih cifara jasno proizilazi da je stepen zaduženosti Jugoslavije u 1979. godini prešao tolerantnu granicu.

Iz svega izloženog može se zaključiti da je do 1979. godine problem ekonomskih odnosa sa inostranstvom delom pojačavan i zbog eksternih faktora, ali znatno više zbog internih faktora. Drugim rečima, unutrašnji problemi jugoslovenske privrede koji su kumuliranjem vodili ka privrednoj krizi i koji su proizašli pre svega zbog slabosti u operacionalizaciji privrednog sistema, a posebno sistema ekonomskih odnosa sa inostranstvom uvedenim početkom 1977. godine, imali su za posledicu kumuliranje problema u sferi ekonomskih odnosa sa inostranstvom. Međutim, od 1979. god. stanje u sferi ekonomskih odnosa sa inostranstvom postaje osnovni ograničavajući faktor privrednog rasta i razvoja i najvažniji uzrok privredne krize u kojoj se Jugoslavija našla 1980. god. i koja se vremenom samo povećavala.

Zbog ogromnog platnog deficita i duga, Jugoslavija je u 1980. godini, i pored značajnog povećanja izvoza i deviznog priliva, morala realno smanjiti uvoz robe za 10,1%, pa je najviše zbog toga stopa rasta društvenog proizvoda pala sa 7%, koliko je iznosila 1979. god., na samo 2,3%.²⁴ Izvoz robe je realno povećan za 10,7%, a nominalno za oko 3,2%, ali je najveći deo tog povećanja ostvaren povećanjem izvoza u socijalističke zemlje (oko 64% povećanog izvoza plasirano je u socijalističke zemlje). Iako je izvoz robe osetnije povećan od svetskog izvoza (koji je u 1980. god. realno povećan za 1,5%), u celom petogodištu 1975—1980. svetski izvoz je i nominalno i realno rastao brže od jugoslovenskog. Naime, prosečna stopa nominalnog rasta svetskog izvoza iznosila je 18,6%, a realnog 5,8%, a jugoslovenskog 17,1%, odnosno 4,7% respektivno.²⁵

²⁰ Ibid., str. 126.

²¹ *Godišnji izveštaj 1980*, Narodna banka Jugoslavije str. 19.

²² Zlatko Mandžuka, Desanka Stojanović: »Praksa i politika kreditnih odnosa sa inostranstvom«, »Ekonomika«, Beograd, 1982., str. 182.

²³ Ibidem.

²⁴ Saopštenje Saveznog zavoda za statistiku, br. 400 od 28. 12. 1983. god.

²⁵ IMF Survey, December 13, 1982. i SGJ — 1981. god.

Restrikcijama uvoza i delom povećanjem deviznog priliva, platni deficit je u 1980. god. smanjen u odnosu na onaj iz 1979. god. ali je ponovo bio vrlo visok — oko 2,3 milijarde dolara. Samim tim se dug prema inostranstvu morao dalje povećavati, pa je krajem godine njegova bruto suma dostigla 18,39, a neto 16,87 milijardi dolara. Tako je dug prema inostranstvu u 1980. god. dostigao čak 32% društvenog proizvoda.²⁶

Stepen zaduženosti, po osnovu srednjoročnih i dugoročnih kredita se smanjio na 20%, a prema konvertibilnom području na 23%. Međutim, ako se uključe obaveze i po osnovu kratkoročnih kredita, stepen zaduženosti se, u odnosu na prethodnu godinu povećao na 28%, a prema konvertibilnom području na 34%.²⁷ Ako se isključe doznake, stepen zaduženosti se povećao na 37%, odnosno 49% respektivno.²⁸

Slično se dešavalo i u 1981. godini. Naime, izvoz robe je realno povećan za 12,2%, a nominalno za oko 22%, ali je ponovo najveći deo tog povećanog izvoza otišao na tržište socijalističkih zemalja (oko 65,7%). Uz to, u toj godini sve je više bio prisutan princip »izvoziti po svaku cenu«, tako da se više nego ranije izvozilo uz velike gubitke i jedan deo izvoza nije direktno doprinomio razvoju, već je vodio osiromašavanju jugoslovenske privrede.

Neosporno je, ipak, da se učešće jugoslovenskih proizvoda u svetskom izvozu povećalo u dve uzastopne godine. Takođe je izvoznici koeficijent povećan tako da je u 1980. godini iznosio 14,46%, a u 1981. god. 15,95%.

Iako je vrednost izvoza robe povećana za 22%, a usluga za oko 21,7%, zbog iznuđene potrebe bitnog smanjenja platnog deficita, uvoz robe je ponovo realno smanjen za oko 5,3%, ali je zbog toga stopa rasta društvenog proizvoda iznosila samo 1,5%. Kao rezultanta, deficit platnog bilansa je smanjen na oko 750 miliona dolara, ali je i bruto dug prema inostranstvu povećan na 20,1 milijardu dinara, a stepen zaduženosti po osnovu srednjoročnih i dugoročnih kredita je, u odnosu na prethodnu godinu, povećan na 21%, odnosno na 25% prema konvertibilnom području.²⁹

Suma kamata koje je Jugoslavija platila inostranstvu u 1981. godini iznosila je 2,29 milijardi dolara. Samim tim, kada su kamate jednake ili veće od platnog deficita, on više nije izvor dodatne akumulacije, već predstavlja odliv dela društvenog proizvoda i tako postaje ograničavajući faktor budućeg rasta i razvoja celokupne privrede.

Smanjenje uvoza u tri uzastopne godine, bitno smanjenje stope rasta društvenog proizvoda, pojava nestašica niza proizvoda, kumuliranje problema u sistemu ekonomskih odnosa sa inostranstvom i negativni eksterni uslovi imali su za posledicu realan pad robnog

²⁶ *Godišnji izveštaj*, Narodna banka Jugoslavije za 1980. godinu, str. 19.

²⁷ Mandžuka, Stojanović, *Ibid.*, str. 182.

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ »*Razvoj Jugoslavije 1947—1981*«, str. 142.

izvoza u 1982. godini za preko 6% i verovatno i realan pad ili stagnaciju nerobnog deviznog priliva. Tako se ponovo učešće naših proizvoda u svetskom izvozu ponovo smanjilo, a i izvozni koeficijent je ponovo smanjen i verovatno da je iznosio oko 14,7%,³⁰ što je na nivou koji je bio dostignut daleke 1962. i 1963. god.

Zbog nezadovoljavajuće dinamike izvoza robe i njegovog realnog pada i nezadovoljavajućeg obima nerobnog deviznog priliva, uvoz robe je u 1982. godini ponovo smanjen čak za oko 13,7%, ali je po proceni Saveznog zavoda za statistiku društveni proizvod porastao za samo 0,3% i to zahvaljujući vrlo povoljnim klimatskim uslovima, odnosno porastu poljoprivredne proizvodnje od oko 6,7%.³¹

Tako je, dakle, uvoz robe smanjivan u tri uzastopne godine, što nije zabeleženo u posleratnom periodu. U 1982. god. realan obim uvoza robe je bio za oko 23% manji nego 1979. godine. Zbog toga se u tri uzastopne godine uvozni koeficijent Jugoslavije smanjuje, tako da je 1979. god. iznosio 28,92%, 1980. 25,31%, 1981. god. 23,61%, a 1982. god. samo 20,31%, što je niže nego u bilo kojoj (sem 1965.) godini posle 1955. godine.

Danas Jugoslavija ima niže izvozne i uvozne koeficijente nego što bi bilo normalno s obzirom na nivo razvijenosti i njenu veličinu, pogotovu ako se ima u vidu da je svetska trgovina rasla brže od svetske proizvodnje i da su sadašnji normalni izvozni i uvozni koeficijenti viši nego što su bili sredinom 60-tih godina.

Očito je da je Jugoslavija po osnovu izvoza od sredine 60-ih godina, a po osnovu uvoza od 1974. godine imala autarkične tendencije razvoja, što je moralo imati dalekosežne nepovoljne posledice na kvantitet i kvalitet razvoja.

Iz prethodnih podataka jasno se vidi da se Jugoslavija nalazi u začaranom trouglu: 1. Zbog duga i nedovoljnog deviznog priliva — uvoz se morao rigorozno smanjivati, 2. Smanjenjem uvoza bitno se usporava rast društvenog proizvoda, 3. Smanjenjem uvoza i tempa rasta proizvodnje smanjuju se mogućnosti izvoza robe, pa i usluga, pa se zbog toga uvoz ponovo mora smanjivati i tako se ponovo dolazi na početno teme ovog neprijatnog trougla. Zbog toga stanja u sferi ekonomskih odnosa sa inostranstvom, privredna kriza u Jugoslaviji se produbljuje.

Izlaz iz začaranog trougla nalazi se u povećanju izvoza roba i usluga, pre svega na konvertibilno područje. U skladu sa tim, za 1983. godinu planiran je porast izvoza robe i usluga za 9%, a na konvertibilno područje čak za 20%. Međutim, s obzirom na sklop nepovoljnih eksternih, a posebno internih faktora, postoje samo teorijske šanse da se ostvare ove iznuđene planirane stope rasta izvoza. Samim tim, biće verovatno ponovo nužno smanjivati uvoz uopšte, pa i uvoz reprodukcionog materijala, što bi moglo imati za posledici-

³⁰ Izračunato na osnovu procena datih u Saopštenju Saveznog zavoda za statistiku, br. 400, od 28. XII 1982.

³¹ Saopštenje Saveznog zavoda za statistiku, br. 400, od 28. XII 1982.

cu smanjenje društvenog proizvoda. Ako do toga dođe, učešće investicija u raspodeli društvenog proizvoda bi se smanjilo na oko 20%, ili čak i manje od toga, što bi, uz faktičku zabranu uvoza opreme, imalo za posledicu ulazak u još dublju privrednu krizu iz koje se ne bismo mogli izvući u narednih nekoliko godina.

Izlazak iz privredne krize ipak postoji, ali je za to potrebno vreme i preduzimanje odgovarajućih mera. Da bi se izašlo iz privredne krize neophodno je menjati privredni sistem i sistem ekonomskih odnosa sa inostranstvom, kako je naglašeno u materijalima Komisije saveznih društvenih saveta za dugoročne probleme ekonomske stabilizacije.³²

Takođe se i strategija privrednog razvoja mora menjati.

Strategija razvoja u narednom periodu nema alternative: ona mora biti otvaranje privrede prema inostranstvu i efikasnije uključivanje u međunarodnu podelu rada. Jedino je takva strategija u skladu sa političkim opredeljenjima Jugoslavije. Ali ona je nužna, pre svega, što je jedina ekonomski zdrava alternativa. Autarkične tendencije koje su već dugo prisutne ne mogu se više nastaviti jer već i sada daju negativne efekte koji bi se u budućnosti mogli osetno povećati i dovesti do dalekosežnih nepovoljnih ekonomskih i političkih posledica. Ograničavanje i supstitucija uvoza i njegov sporiji rast od rasta ukupne proizvodnje ne može se dalje forsirati iz više razloga. Prvo, analize stručnjaka Međunarodne banke za obnovu i razvoj pokazuju da zemlje koje su forsirale ograničavanje uvoza i supstituciju uvoza, a među njima je i Jugoslavija, nisu uspešno rešile problem platnog bilansa, dok su u tom pogledu mnogo uspešnije bile one zemlje koje su forsirale izvoz. Iz toga sledi da je ne-realno očekivati da će Jugoslavija daljim trajnijim sporijim rastom uvoza od rasta ukupne proizvodnje moći uspešnije rešavati problem platnog deficita. Drugo, kao što smo istakli, Jugoslavija je od 1974. godine osetno smanjila kvantitativni odnos uvoza i društvenog proizvoda, pa se sa sigurnošću može tvrditi da je ona u 1982. godini imala osetno niži uvozni koeficijent nego što bi u sadašnjim uslovima bilo normalno. Treće, mogućnosti ekonomski racionalne supstitucije uvoza, iako još uvek postoje u sektorima energetike, crne i obojene metalurgije, poljoprivrede, metalne i elektroindustrije, hemijske industrije i dr. su u celini gledano, ipak, skromne. Pri tome, uvek treba imati u vidu opasnost od ekonomski neracionalne supstitucije uvoza koja se preko rasta troškova mora negativno odraziti na proizvodnju i izvoz. Uz to, supstitucija uvoza često zahteva ogromna investiciona sredstva, duge rokove izgradnje i dug vremenski period adaptacije na domaće supstitute. Četvrto, da bi se ostvarila nužna dinamika rasta društvenog proizvoda, biće neophodno povećavati uvoz niza sirovina, reproduktionog materijala, opreme i

³² »Elementi politike i sistema ekonomskih odnosa sa inostranstvom«, *Dokumenti komisije Saveznih društvenih saveta za probleme ekonomske stabilizacije*, Beograd, avgusta 1982. godine.

znanja. Peto, sada je tzv. interventni uvoz sveden na minimum. Zbog toga, a i zbog normalne potrebe da sa povećanjem obima proizvodnje i širenjem tržišta raste masa interventnog uvoza, ova kategorija uvoza mora u budućnosti dinamično rasti. Šesto, verovatno najvažnije, dalje isključivanje strane konkurencije preko relativnog smanjena uvoza imalo bi za rezultat neophodan rast cena domaćih proizvoda koji se plasiraju na domaćem tržištu i posebno bi destimulisalo kvalitet proizvoda i usluga.

Iz svega iznetog, jasno je da bez dugoročnog rasta uvoza koji će bar pratiti dinamiku rasta društvenog proizvoda, nema prihvatljivog kvantiteta, a posebno kvaliteta ukupnog privrednog razvoja.

Jugoslavija mora prihvatiti izvozno usmerenu koncepciju dugoročnog privrednog razvoja. Ona podrazumeva forsirani razvoj onih delatnosti, užih sektora pa i pojedinačnih kapaciteta koji imaju trajnije šanse za uspeh na stranom tržištu. U investiranju u njima, pa i u gotovo svim drugim sektorima jugoslovenske privrede, moraju se uvažavati kriterijumi koji važe u najrazvijenijim zemljama, kako u pogledu veličine kapaciteta, tako i u pogledu tehnologije, produktivnosti i odgovarajućeg vrednovanja resursa.

Međutim, izvozno usmerena koncepcija razvoja neće biti obezbeđena bilo kakvim razvojem sektora u kojima imamo komparativne prednosti, već samo forsiranjem onih kapaciteta koji će obezbediti najekonomičniji devizni priliv. Takvih kapaciteta ima manje ili više u gotovo svim sektorima i oni bi morali imati prioritet u razvoju. To je prvi uslov za ostvarenje izvozne orijentacije u okviru koncepcije razvoja jugoslovenske privrede.

Bitan uslov za ostvarenje dinamičnog rasta izvoza jeste odlučno zaustavljanje tendencija autarkičnog razvoja unutar republika, pa i još užih regionalnih granica. To ima, i ako se ne zaustavi imaće još više, za posledicu dalje neracionalno investiranje, dalje usitnjavanje kapaciteta, dezintegraciju u jugoslovenskoj privredi, spor rast, pa i stagnaciju u produktivnosti rada, rast jediničnih troškova proizvodnje, jake inflacione procese i naravno pad konkurentnosti naše proizvodnje i našeg izvoza.

Imajući u vidu nalaze brojnih empirijskih radova o visokom stepenu korelacije između naučnoistraživačkog rada i uspeha na stranom tržištu kako pojedinih zemalja tako i niza firmi, kao i činjenicu da živimo u veku nauke i tehnike, položaj svake zemlje na svetskom tržištu sve će više zavisiti od sposobnosti njenih naučnoistraživačkih potencijala da kreiraju nove proizvode i novu tehnologiju i da usavršavaju i oplemenjuju postojeće proizvode i tehnologiju. Zbog toga će od razvoja sopstvenog istraživačkog rada bitno zavisiti mogućnost neophodnog dinamičnog rasta izvoza. To je bitan uslov i za poboljšanje kvaliteta proizvoda, što postaje sve značajniji faktor konkurentnosti na stranom tržištu. Međutim, brže podizanje kvaliteta iziskuje da se prema njemu na svim nivoima razvija svojevrsan kult.

Neophodan uslov za dinamičan rast izvoza jeste i znatnije poboljšanje u sveri niza drugih necenovnih faktora konkurentnosti.

S obzirom da se međunarodni ekonomski odnosi u sve manjem stepenu odvijaju preko klasične trgovine, a sve više preko savremenih formi i imajući u vidu dostignuti nivo privredne razvijenosti, Jugoslavija mora sve više forsirati razvoj tih viših oblika saradnje sa inostranstvom među kojima se ističu: proizvodnja u inostranstvu, zajednička ulaganja sa stranim partnerima u inostranstvu i u domaće kapacitete, izvozno orijentisana kooperacija, proizvodno tehnička saradnja, inženjering, dugoročni kupoprodajni ugovori sa stranim partnerima, zajedničko istupanje na stranim tržištima i sl.

Bez značajnijeg unapređenja i modernizovanja spoljnotrgovinske mreže, naročito njenog dela u inostranstvu, teško je očekivati preokret izvoznog trenda, pa je neophodno njeno nezadovoljavajuće stanje brzo prevazilaziti.

Na kraju, da bi se ostvarila ovakva koncepcija razvoja i da bi se što pre izašlo iz privredne krize, neophodno je da jugoslovensko društvo stekne sposobnost ostvarenja dogovorene koncepcije razvoja, što od sredine 60-ih godina nije bio slučaj. Šta treba činiti da bi se ta sposobnost bitno povećala pitanje je na koje ekonomska nauka može samo delimično odgovoriti dok veći deo odgovora moraju dati druge naučne discipline.

LITERATURA

1. Ch. Chittle, »Yugoslavia under the Workers Selfmanagement System: Growth and Structural Change in the External Sector«, *Working paper*, № 28, Institut für Weltwirtschaft an der Universität, Kiel 1975.
2. IBRD, *Yugoslavia Self-management Socialism and the Challengers Development*, Washington 1978.
3. IMF Survey 13. XII 1982.
4. Kovačević, Gordana: »Teorijsko empirijska istraživanja zavisnosti privrede od spoljne trgovine«, *Međunarodni problemi*, br. 2, 1973.
5. Kovačević, Gordana: *Tendencije u razvoju spoljnotrgovinske usmerenosti Jugoslavije (strukturni i regionalni aspekt)*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1981.
6. Kovačević, Mladen: »Aktuelni problemi spoljnotrgovinske razmene Jugoslavije«, *Ekonomika misao*, br. 2, 1977.
7. Kovačević, Mladen: »Ekonomske odnose sa inostranstvom, kao osnovni organizirajući faktor razvoja«, *Ekonomski zbornik*, knj. 1, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1982.
8. Kovačević, Mladen: »Opređenja i ostvarenja u uključivanju u međunarodnu podelu rada Jugoslavije u periodu do 1980. godine«, referat na savetovanju *Dugoročni problemi privrednog razvoja Jugoslavije*, koji je organizovala Srpska akademija nauka i umetnosti, januara 1982. godine.
9. Komisija Saveznih društvenih saveta za probleme ekonomske stabilizacije, *Dokument komisije*, Beograd, avgust 1982. godine.

10. Mandžuka Zlatko, Desanka Stojanović: *Praksa i politika kreditnih odnosa sa inostranstvom*, izdanje Ekonomika, Beograd, 1982.
11. Savezni zavod za statistiku, *Razvoj Jugoslavije 1947—1981*, Beograd, 1982.
12. »Trade Dependence in European Countries«, *UN Economic Bulletin for Europe*, Vol. 21, № 1. 1970.

Prof. Dr. Mladen KOVAČEVIĆ

PROBLEMS OF THE ECONOMIC RELATIONS WITH FOREIGN COUNTRIES

Summary

Up to the middle 60-ies Yugoslavia belonged to a group of countries having the most dynamic economic development. A very dynamic economic growth was followed by an even larger growth of export and import. The Yugoslav export grew much faster than the world one and the participation of Yugoslav products in the world export increased quickly. It was a consequence of a more dynamic growth of Yugoslav production than the world one, and also of an increase of the competitiveness of Yugoslav export.

Contrary to the aims of the economic reform of 1965, intended to increase the level of inclusion of the Yugoslav economy into international economic flows in a direct or indirect way, from the middle 60-ies two unexpected and unpleasant phenomena occurred: 1. Despite a faster increase of the Yugoslav economy, Yugoslav export grew more slowly than the world one, and 2. The quantitative relation of export and the social product (the so-called export coefficient) had the tendency of going down. At the same time, the import coefficient had, 1974 inclusive, a very prominent tendency of going up, and achieved in 1974 an enormously high level, very discordant with the size of the country, its level of development and other relevant factors. But in spite of that, owing to a dynamic growth of invisible earnings in foreign currency, and particularly to the remittances from workers abroad, up to 1974 Yugoslavia had no serious problems regarding the balance of payment.

The energetic crisis and the appearance of a more permanent recession in the world economy had, in a direct or indirect way, an unfavorable influence of the dynamics of the Yugoslav foreign currency inflow. However, we cannot explain by external factors the continuation of the tendency of decrease of Yugoslav products participation in the world export as well as the reduction of export coefficients, appearing in 1979 inclusive. So the participation of Yugoslav products in the world export decreased from 0.55% in 1965, to only 0.42% in 1979. Although the social product per capita was 2.6% times higher in 1979 than at the beginning of the 60-ies, the export coefficient in that year remained at the level of 1960 and 1961.

With a very slow growing of commodity export and its real decrease in some years, from 1973 the dynamics of invisible earnings in foreign currency decreased considerably as a consequence of both the recession in the developed countries with market economy and weaknesses and problems of the Yugoslav economy. In such conditions Yugoslavia had to reduce import in some years, but owing to a still high dependence from import, there was a considerable increase of import in the year following the one in which the decrease of import was achieved. Such a situation was in 1979, when the prices of import also rose considerably, and it led, together with an unsatisfactory level of commodities and services export, to an enormously high deficit in balance of payments amounting 3,6 billion dollars. For that reason

the net debt to foreign countries increased for three billion dollars and amounted to 13,7 billion dollars at the end of 1979, while it was 5,8 billion dollars at the end of 1975.

Although Yugoslavia considerably increased its commodity export in 1980 and 1981, it had to decrease import rigorously, owing to further debts to foreign countries and a high increase of interest rates.

In 1982 commodity export really decreased again, and the export coefficient also went down, remaining now at the level of distant 1962 and 1963.

Owing to a dissatisfactory export results and a high amount of rates that Yugoslavia payed to foreign countries (over 2,2 billion dollars), import had to be considerably lessened again in 1982, and the import coefficient in the last year was lower than in any other year after 1955 (1965 excepted).

Owing to autarchic tendencies, Yugoslavia has today lower export and import coefficients than it would be normal according to its size, the level of development achieved and other relevant factors. It had to have a negative impact on the quantity and the quality of development, and is expressed also in a drastic falling down of the growth rate of the social product from 1979, and the stagflation that characterized 1982 will probably be characteristic for 1983 as well.

Thus the problem of economic relations of Yugoslavia with foreign countries, up to 1979 mainly a consequence of unfavourable tendencies and performances of the Yugoslav economy, starting from that year became, due to its cumulation, the basic limiting factor of development of the Yugoslav economy and the direct cause of the crisis in which it stands.